

“ΟΙ ΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΔΟΝ ΚΙΣΣΟΤΗ” EN UN NUEVO MANUSCRITO DEL SIGLO XIX

RESUMEN: Los testimonios más antiguos sobre la difusión de “Don Quijote de la Mancha” en lengua griega remontan a algún manuscrito de mediados del siglo XVIII con fragmentos de una traducción a partir del italiano. En el siglo XIX se conocen traducciones incompletas a partir del francés y hay que esperar al siglo XX para encontrar traducciones completas de la lengua original. En este artículo se proporciona información sobre un manuscrito de reciente aparición, datado en 1825, con 87 capítulos de la obra de Cervantes en lengua griega, manuscrito del que se hace una primera exposición y valoración y que será estudiado en profundidad en una publicación posterior.

PALABRAS CLAVE: “Don Quijote”, manuscrito, traducción griega.

ABSTRACT: The evidences we have about “Don Quijote de la Mancha” spreading in the Greek Language are some manuscripts of middle XVIII century with fragments of a translation from the Italian. In the XIX century, translations had the French as source language, and only in the XX century is translated directly from the original language. In this article, information is given about the recent findings of a manuscript dated in 1825, with the translation of 87 chapters of “Don Quijote de la Mancha” in the Greek Language, manuscript of which a first evaluation is done and that will be studied in detail in a later publication.

KEY WORDS: “Don Quijote”, manuscript, Greek translation.

El año 2006, un hito para la historia de la literatura española, produjo un sinfín de estudios sobre la obra emblemática de Cervantes. Esa fue la causa

del comienzo de este trabajo, la curiosidad de indagar sobre la proyección de la obra de *Don Quijote* en lengua griega. El presente artículo tendrá como objeto, sobre todo, dar a conocer la existencia de un nuevo manuscrito recientemente descubierto que contiene una traducción parcial de la obra de Cervantes. Dicho manuscrito viene a completar las primeras noticias de las que tenemos testimonios a partir del siglo XVIII. Así, pues, después de una introducción general sobre las traducciones que ya son más o menos conocidas de la obra de Cervantes en griego, nos centraremos en el tema del nuevo manuscrito.

Las traducciones y adaptaciones de la obra de Cervantes, datadas antes del siglo XX, no son traducciones del original, sino adaptaciones a partir de las lenguas italiana y francesa. Habremos de esperar hasta el siglo XX para que la lengua española sea ya la fuente directa de las traducciones. Presentaremos en líneas generales la suerte de *Don Quijote de la Mancha* en los dos siglos transcurridos desde su primera aparición en lengua griega.

La difusión de la obra de Cervantes, a juzgar por las noticias que hasta ahora poseemos, tiene su arranque en los principados danubianos de Moldavia y Valaquia, como consecuencia de la corriente de la Ilustración que empuja a los príncipes fanariotas a leer y traducir obras de la Europa occidental¹. La profesora Tambaki ha estudiado en diversos artículos la decisiva importancia de la labor traductora de los intelectuales como elemento fundamental de la *Ilustración* griega². La inquietud literaria de la familia de los Mavrokordatos resulta evidente en el catálogo de su biblioteca en la que, junto a otras muchas obras literarias occidentales, entre ellas también otra obra española, *El Criticón* de Gracián, aparecen dos ediciones de la obra de *Don Quijote*, una en francés y otra en italiano³. Pues bien, el año 1966 la profesora Lukía Drulia dio a conocer que en la Academia de Rumanía había

¹ Es interesante, al respecto, el artículo de la señora Cornelia PAPACOSTEA, «Préoccupations livresques de Scarlat Mavrocordat dans un manuscrit de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine», *Rev. Études Sud-Est Européens*, XXVIII, 1-4 (1990) 1-37. Se trata de la correspondencia entre Scarlatos Mavrocordatos y el doctor Thomas Testabuza en la que aquél expone interesantes comentarios a libros recientemente leídos, entre ellos *El Quijote* de Cervantes.

² Véase, entre otros, «Οι εκδοχές της πεζογραφίας μέσα από τα μεταφρασμένα κείμενα», *Από τον Λέανδρο στον Λούκη Λάρα*, Iraklio 1997, pp. 191-204, o el capítulo «Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ορισμός, γένεση και εξέλιξη του φαινομένου», en su libro *Περί Νεοελληνικού Διαφωτισμού*, ed. Ergo, 2004, pp. 23-40.

³ Cf. el artículo de la profesora Tambaki, «Χειρόγραφες μεταφράσεις του Διαφωτισμού. Η πρόσληψη των ευρωπαϊκών αφηγηματικών ειδών», *Θέματα Νεοελληνικής Φιλολογίας* (Μνήμη Γ.Π. Σαββίδη), Atenas 2001, donde se describen los libros de la biblioteca fanariota, pp. 39-40. El artículo está recogido también en su libro (cf. nota 2), pp. 38-52.

aparecido un manuscrito con una serie de capítulos de la obra de Cervantes, manuscrito que describe y cuya escritura sitúa en la segunda mitad del siglo XVIII⁴. Se trata de un manuscrito acéfalo, no tiene firma y sólo proporciona el nombre de su propietaria, la señora Smaragda domna, esposa de uno de los Mavrokordatos, la cual es considerada por algunos estudiosos como posible traductora. La profesora Tambaki y el profesor Kejayoglu han trabajado a su vez sobre el citado manuscrito. Este último corrige en un posterior estudio ciertas afirmaciones de la profesora Drulia y adelanta la fecha del manuscrito situándolo entre los años 1720-1725, afirmando, asimismo, que la traducción está hecha a partir del italiano⁵. Parece que la fuente debió de ser el famoso hispanista de la época, el italiano Franciosini, el cual había publicado muy pronto su primera traducción de *El Quijote* en lengua italiana (sólo la primera parte), *Dell'ingegnoso Cittadino Don Chisciote della Mancia*, el año 1622 en Venecia, traducción que dedicaba a su Alteza Serenísima Don Fernando II, Gran Duque de Toscana. En posteriores ediciones, Franciosini introducirá el prólogo de Cervantes así como los sonetos y partes versificadas que faltaban en la primera. La traducción de Franciosini se publicará en múltiples reediciones a lo largo de los siglos XVII y XVIII en Venecia, Roma y Milán.

En el artículo anteriormente citado, Kejayoglu desvela la existencia de otro manuscrito con parte de la obra de Cervantes aparecido en la biblioteca de la ciudad de Vitina en el Peloponeso, manuscrito también acéfalo e incompleto. Más recientemente, ha publicado en su libro *Πεζογραφική Ανθολογία*⁶ los fragmentos de estos manuscritos, parte del capítulo referido a la aventura de los molinos de viento y a la novela del curioso impertinente.

Después de estas primeras traducciones tempranas de la obra de Cervantes en lengua griega, incompletas y a partir de fuentes extranjeras, pasamos a la segunda mitad del siglo XIX antes de encontrar otras traducciones de la obra de Cervantes. Vemos una adaptación deliciosa para niños del año 1860, a partir del francés seguramente, donde queda en evidencia el inte-

⁴ «Ελληνική Μετάφραση του Δον Κισσότη (Περιγραφή ενός κώδικα)», *Ο Ερασιστής* 19-24, Atenas 1966, pp. 25-29.

⁵ Giorgos KEJAYOGLU, «Η πρώτη γνωστή Νεοελληνική Ματάφραση του Δον Κισσότη», *Μνήμη Σταμάτη Καρατζά*, Tesalónica 1990, pp. 175-184.

⁶ Giorgos KEJAYOGLU, *Πεζογραφική Ανθολογία. Αφηγηματικός Γραπτός Νεοελληνικός Λόγος, I*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη, Tesalónica 2001, pp. 522-557.

rés didáctico que, al contrario de otras opiniones, parece que tenía la obra de Cervantes⁷. Pero en este periodo hay que referirse, sobre todo, a la labor traductora del esmirneo Skilitsis, figura de gran proyección en la difusión de la cultura de la Ilustración en Grecia, τον ύπατο των μεταφραστών της καθαρεύουσας, como se le ha caracterizado⁸. Este inquieto intelectual griego, periodista, escritor, traductor que vive en Trieste, en París, en Constantinopla, traduce, entre otros, a Lamartine, Alejandro Dumas y Victor Hugo. Es el editor a lo largo de seis años (1849-1855) de la revista *Εφημερίδα της Σμύρνης*. Durante su estancia en Trieste edita con gran éxito la revista *Ημέρα*, una de las más importantes de la diáspora griega, y posteriormente, en París, la revista *Μύρια Όσα*, con un amplio abanico de aspectos culturales y curiosos.

La primera traducción suya de *El Quijote* de la que tenemos constancia es la que fue editada en 1864 en Trieste. El título completo dice: Δον Κιχώτης ο Μαγκήσιος, μεταφρασθείς εκ του γαλλικού και εκδοθείς υπό Ι. Ισιδώριδου Σκυλίσιση, κοσμηθείς δε διά 13 εικονογραφιών υπό Gustave Doré. En el prólogo el propio Skilitsis explica que ha partido de la traducción del francés Florián, hijo de madre española, quien había traducido la obra de Cervantes con una clara declaración de intenciones: «ma manière pour traduire Don Quichotte a été celle-ci: J ai lu attentivement chaque chapitre, je me suis bien pénétré de l impression que me faisait éprouver chaque morceau, et j ai tâché que dans la traduction mon lecteur retrouvât ces mêmes impressions. Voilà la seule fidélité dont je me suis piqué. Qu on ne me demande pas celles des mots»⁹.

Skilitsis coincide con el francés sobre el concepto de traducción y manifiesta las razones de haberla preferido, antes que otras, de las muchas que existían en Francia en la época, entre ellas la famosa de Filleau de Sant Martin. «Μετεφράσαμεν εκ μεταφράσεως γαλλικής, της του Φλωριανού. Υπάρχουσι και άλλα μεταφράσεις πιστότεροι ταύτης, αλλ'ως αδαείς, δυστυχώς, της γλώσσης εν η εγράφη το πρωτότυπον, προεκρίναμεν τον Φλωριανόν, ως μάλλον επιδιώξαντα το πνεύμα του κειμένου ή

⁷ Δον Κισσοτ ή τα περιεργότερα των συμβάντων αυτού, Τυπογραφείο Χ. Ν. Φιλαδέλφως, Εν Αθήναις 1860.

⁸ Sobre la importancia de la figura de Skilitsis como traductor, leemos en el artículo de la profesora Tambaki citado en nota 2, p. 195: ...ο γεωγραφικός χώρος δράσης, η ποιικιλία των δραστηριοτήτων και οι ιδεολογικές παράμετροι της σκέψης του, σκιαγραφούν ένα εύγλωπτο παράδειγμα ρομαντικών πρακτικών και εθνικών εξάρσεων.

⁹ Cf. Maurice BARDON, «Don Quichotte» en France au XVIIe et au XVIIIe siècle, París 1931 (reimpr. Genève 1974), p. 702.

ακολουθήσαντα το γράμμα αυτού. Μετεπλάσαμεν και ημείς πολλά, αλλ'ούτω φρονούμεν ότι κατέστησαν τα εν τω κειμένω ευληπτότερα ή αν μεταγράφομεν αυτά κατά λέξιν»¹⁰.

Según puede inferirse de sus palabras, la traducción de Skilitis no es una traducción fiel; es una traducción incompleta, en la que faltan el prólogo de Cervantes así como la partes versificadas que, en parte, sí aparecerán en posteriores ediciones. Es interesante estudiar las traducciones o transcripciones de algunos de los nombres propios de la traducción de Skilitis. El caballo de Don Quijote I traduce por Αχαμνόντα, y Dulcinea del Toboso es Γλυκερία Τοβοσαΐδα. La traducción, en forma más o menos completa, será reeditada en Constantinopla en 1882 y en Atenas en 1896 y, posteriormente, en 1912.

Bien entrado el siglo XX encontramos ya, junto a algunas adaptaciones, como la del famoso escritor Várnalis¹¹, traducciones de *El Quijote* completas a partir de la lengua original y escritas en lengua demótica. En 1919 la revista *Numás* anuncia la traducción de *Don Quijote* que Karceo va a empezar a publicar y dice: «la obra maestra del escritor español se ha traducido a todos los idiomas, excepto al griego. Porque la traducción de Skilitis es deficiente, no sólo porque su lengua es en muchas partes muerta y kazarévusa, sino porque el traductor, siguiendo una traducción francesa, suprimió muchas partes... y así, por primera vez, conocerán los griegos a través de *Numás* al verdadero, al inmortal, al auténtico *Don Quijote*»¹². La traducción de Karceo, que fue editada ya en 1920, ha sido reeditada últimamente en 2003 en dos tomos. La traducción del segundo libro fue terminada, después de la muerte de Karceo, por Julia Iatridu¹³. La otra traducción muy fiable es la de Matcéo, editada con el asesoramiento del Ministerio de Cultura español¹⁴.

Después de esta somera exposición cronológica sobre la difusión de *Don Quijote* en lengua griega, pasamos al objetivo central de este trabajo, que es dar a conocer la existencia de otro manuscrito, recientemente aparecido, correspondiente a aquellas primeras fechas a las que nos hemos referido al principio de nuestro artículo. Ésta será una primera aproximación, que será debidamente completada en una ocasión posterior.

¹⁰ Δον Κισώτης ο Μαγκήσιος, μεταφρασθείς εκ του Γαλλικού υπό Ι. Σκυλίση, Εν Κωνσταντινούπολει 1882, πρόλογος του μεταφραστού.

¹¹ Κώστα ΒΑΡΝΑΛΗ, Ο Δον Κισώτης από τη Μάντσα. Διασκευή, Ατνας 1933.

¹² *Numás*, 12/10/1919.

¹³ Δον Κισώτης, traducción de Καρθαίου και Ιατριδου, Νέα Εστία 2003.

¹⁴ Δον Κισώτης, traducción de Ηλίας Ματθαίου, εισαγωγή μετάφραση και σχόλια, Ατνας 1994.

Se trata también de un manuscrito acéfalo. Consta de 597 páginas. Comienza ya empezado el capítulo 39, en el relato del cautivo (que traduce por *σκλάβος* como en la traducción de Franciosini, en lugar de *αιχμάλωτος*). Desde ahí, siguen todos los otros capítulos de la primera parte. Sin solución de continuidad, sólo dejando en blanco el verso del folio anterior, se suceden todos los capítulos del segundo libro de Cervantes. Así, pues, consta de 87 capítulos, (13 capítulos de la primera parte, del capítulo 39 ya empezado al 52, y 74 capítulos de la segunda).

Las páginas no aparecen numeradas. Las de la izquierda terminan con reclamo del comienzo de la siguiente página, lo que inclinaría a pensar que el traductor no escribía en cuadernillos, sino en folios sueltos. Cuando coincide con final de capítulo, el reclamo expresa el número del capítulo siguiente.

No se trata de una traducción completa en cuanto que, en primer lugar, se suprimen las partes versificadas. Por ejemplo, en el final de la primera parte, que en Cervantes termina con una serie de epitafios y sonetos (que traduce por *ἐγκώμια*), recitados por diferentes personas, se traduce quiénes son los que intervienen, pero se suprimen los versos. Muy frecuentemente se deja el hueco correspondiente a las partes recitadas. En el capítulo 57 del segundo libro hay un largo romance que canta Altisidora y aparece un gran espacio en blanco. Alguna vez hemos visto que intenta traducir ciertos versos, aunque con poco éxito. En el capítulo 27 de la obra de Cervantes existe un pareado:

no rebuznaron en balde el uno y el otro alcalde

pareado que se traduce por:

*δεν πιστεύω να εγκάρισαν ματαίως ποτέ
οι δύο ευγενείς και περίφημοι ποιητές¹⁵.*

El último párrafo de la primera parte termina, igual que en Cervantes, anunciando de algún modo la segunda, que tratará del tercer viaje de Don Quijote: «Αυτοί είναι οι στίχοι οπου ευρέθησαν, και εδιαβάθησαν, οι άλλοι με το να ήταν τα γράμματα σβυσμένα, εδώθηκαν εις ένα ακαδημαϊκόν δια να ημπορέση να τα διαβάση από το νόημα: λέγουν πως το έκαμε με μεγάλην επιμέλειαν, και κόπον, και έχει σκοπόν να τους ευγάλη εις φως με ελπίδα του τρίτου ταξιδιού του Δον Κισσότη».

¹⁵ Los textos se escriben con sistema monotónico, tal como hizo el profesor Kejayoglu con los del otro manuscrito de la misma época (cf. nota 6).

En la segunda parte está suprimido el prólogo y comienza con el epígrafe: Βιβλίον Β΄ του επιτηδείου ευγενούς Δον Κισσότη της μαντζίας, introducción que no está en Cervantes. Siguen a continuación todos los capítulos correspondientes a cada capítulo de la obra de Cervantes, y el manuscrito termina diciendo: τέλος και τω θεώ δόξα, και τω γράφαντι, y la fecha en numeración griega que corresponde a 1825 o, quizás, a 1828, pues no se distingue con claridad la última letra.

Los comienzos de cada capítulo, después del título, siguen muy de cerca, salvo alguna excepción, los de la obra de Cervantes. Tras el número del capítulo, expresado en letras naturalmente, arrancan con dos tipos de introducción generalmente: οΐρου΄ διηγείται... / εις τό οποίον διηγείται...

Los diálogos que existen en la obra fuente no aparecen separados en la traducción con puntos y aparte, sino en estilo directo y añadiendo quizás: αποκρίθηκε ο

Suprime muchos fragmentos, frecuentemente disquisiciones que aparecen en Cervantes y que son realmente de difícil comprensión para un traductor. Mantiene lo que es argumento, acción, y puede seguirse la obra de Cervantes con cierta facilidad.

Se observan en algunas ocasiones tachones y correcciones. Hay dos comienzos de capítulo en los que claramente se ha confundido de número y ha tachado y corregido. Hay errores que no sabemos si son debidos a su traducción o a la lengua fuente. Por ejemplo, la carta de Sancho a su mujer (cap. 36), que en la obra de Cervantes está fechada en el 20 de julio de 1614, en el manuscrito figura el 2 de agosto.

La lengua del manuscrito parece la misma que la que aparece en el manuscrito que el profesor Kejayoglu ha publicado en su libro *Πεξογραφική Ανθολογία*¹⁶. No he podido cotejar capítulos comunes puesto que faltan en el presente manuscrito aquellos capítulos primeros. Sería indispensable un estudio comparativo de las dos escrituras.

Parece claro que su modelo es italiano, a juzgar por nombres propios y por algunos elemento léxicos. ¿Se trata de una copia del conocido de la biblioteca de Mavrokordatos? Los errores de algunas fechas serían interesantes referencias para saber si es una copia o quizá podría encontrarse una fuente común para los dos.

Contenido de los capítulos del manuscrito:

¹⁶ Cf. n. 6.

Capítulo 39, el relato del cautivo, ya empezado.

Capítulo 40, εις το οποίον ακολουθεί η ιστορία του σκλάβου και τα εγκώμια.

Capítulo 41, εις το οποίον ο σκλάβος ακολουθεί και διηγείται εκείνα οπού τον εσυνέβηκαν.

Capítulo 42, εις το οποίον διηγείται άλλα πράγματα οπού εσυνέβηκαν εις την οστερία άξια διηγήσεως.

Capítulo 43, εις το οποίον διηγείται την νόστιμην ιστορία του αγωγιάτη και άλλα παράξενα συμβεβηκότα οπού εσυνέβηκαν.

Capítulo 44, εις το οποίον διηγείται τα μηδέποτε αξιουθέντα ταις οστερίαις.

Capítulo 45, εις το οποίον φανερώνει η αλήθεια της αμφιβολίας της περικεφαλαίας του μαμπρίνου και του αμαριού και διηγούνται άλλα αληθέστατα συμβεβηκότα.

Capítulo 46, οπού διηγείται την θαυμαστήν τύχην των ενών του σούπαση και την μεγάλην τόλμην του καβαλλιέρου μας Δον κισσότη.

Capítulo 47, οπού διηγείται δια τον παράξενον τρόπον οπού εγοητήθη ο Δον κισσότης και άλλα νόστιμα συμβεβηκότα.

Capítulo 48, εις το οποίον ο κανονικός ακολουθεί την ομιλίαν των βιβλίων της καβαλλιερίας.

Capítulo 49, (no lleva título, pero el texto corresponde al relato de Cervantes).

Capítulo 50, οπού διηγείται την φρόνιμον φιλονεικίαν οπού έκαμεν ο Δον κισσότης με τον κανονικόν, και άλλα συμβεβηκότα.

Capítulo 51, οπού περιέχει την διήγησιν του βοσκού.

Capítulo 52, οπού περιέχει την φιλονεικίαν οπού έκαμεν ο Δον κισσότης με τον βοσκόν.

Δεύτερον βιβλίον του επιτηδείου ευγενούς Δον κισσότη της μαντζίας,

Capítulo 1 οπού διηγείται την ομιλίαν οπού έκαμεν ο παπάς, ο παρπέρης και ο Δον κισσότης δια την ασθένειαν του.

Capítulo 2, οπού διηγείται δια την νόστιμην φιλονεικίαν οπού έκαμεν ο Σάντζιο πάντζα, με την ανεψίαν και με την δουλεύτριαν του Δον κισσότη.

Capítulo 3, οπού διηγείται την γελωιώδη ομιλίαν οπού έγινε ανάμεσα εις τον Δον κισσότην και σάντζιο πάντζα, και τον Δοτόρ σασόν καράσκο.

- Capítulo 4, όπου διηγείται τας αποκρίσεις όπου δίδει ο σάντζιος εις τας ερωτήσεις και αμφιβολίες του Δοτόρου και άλλα νόστιμα συμβεβηκότα άξια διηγήσεως.
- Capítulo 5, όπου διηγείται την νόστιμον και φρόνιμον ομιλίαν όπου έκαμεν ο σάντζιος με την γυναίκαν του την τερέζια, και άλλα συμβεβηκότα άξια διηγήσεως.
- Capítulo 6, όπου διηγείται εκείνο όπου έκαμε ο Δον κισσότες με την ανεψιάν του, και με την δουλεύτρια του, όπου είναι ένα από τα αξιόλογα κεφάλαια αυτής της ιστορίας.
- Capítulo 7, όπου διηγείται εκείνα όπου εσυνομίσειεν ο Δον κισσότης με τον σάντζιον, και άλλα περίφημα συμβεβηκότα.
- Capítulo 8, εις το οποίον διηγείται εκείνο όπου εσθνήβη εις τον Δον κισσότην, πηγαίνοντας να ιδή την δουλτζινέαν την σινιόραν του εις το τοπόσο.
- Capítulo 9, εις το οποίον διηγείται εκείνα όπου θέλουν φανή εις αυτό.
- Capítulo 10, εις το οποίον διηγείται την πονηρίαν όπου ο σάντζιος εμεταχειρίσθη δια να γοητήσῃ την σινιόρα δουλτζινέαν, και άλλα συμβεβηκότα, τόσοσ γελοιώδη, όσον και αληθή.
- Capítulo 11, όπου διηγείται για την παράξενον τύχην όπου εσυνέβη εις τον ανδρείον Δον κισσότην.
- Capítulo 12, όπου διηγείται την παράξενην τύχην όπου εσυνέβη εις τον ανδρειωμένον Δον κισσότην με τον γενναίον καβαλλιέρην των κατόπτρων.
- Capítulo 13, εις το οποίον ακολουθεί η διήγησις της τύχης του καβαλλιέρη και η συνομιλία όπου έκαμαν οι δύο οπλοφόροι.
- Capítulo 14, εις το οποίον ακολουθεί η διήγησις του καβαλλιέρη του Δάσουσ.
- Capítulo 15, εις το οποίον διηγείται και λέγει ποιος ήταν ο καβαλλιέρης των κατόπτρων και ο οπλοφόρος του.
- Capítulo 16, όπου διηγείται εκείνο όπου εσυνέβη τον Δον κισσότην με έναν φρόνιμον καβαλλιέρην της μάντζιας.
- Capítulo 17, όπου διηγείται την μεγάλην τόλμην όπου έδειξεν ο Δον κισσότης εις το συμβεβηκόσ του λεονταρίου.
- Capítulo 18, όπου διηγείται δια εκείνο όπου εσυνέβη τον Δον κισσότην εις το καστέλι, και εις το σπήτι του ξένου και άλλα παράξενα συμβεβηκότα.
- Capítulo 19, εις το οποίον διηγείται την τύχην του εραστικού βοσκού, και άλλα νόστιμα συμβεβηκότα.

- Capítulo 20, εις το οποίον διηγείται τους γάμμους του πλούτου καμασίου με το συμβεβηκός του τρισάθλιου βασιλείου.
- Capítulo 21, εις το οποίον ακολουθεί ο γάμμος του καμασίου και άλλα νόστιμα συμβεβηκότη.
- Capítulo 22, εις το οποίον διηγείται δια το σπήλαιον του βουνού οπού είναι εις την μέσην της μαντζίας εις το οποίον έδωσεν ο Δον κισσότης ευτυχέστατος τέλος.
- Capítulo 23, οπού περιέχει τα πανθαυμάσια πράγματα, οπού εδιηγήθη ο Δον κισσότης πως τα είδεν εις το βαθύτατον σπήλαιον του μοντεξινού.
- Capítulo 24, εις το οποίον διηγούνται νόστιμαις παγατέλαις.
- Capítulo 25, οπού διηγείται εκείνα οπού εσυνέβηκαν εις την ιστορίαν.
- Capítulo 26, εις τον οποίον διηγείται την παράστασιν των κουκλών και άλλα νόστιμα πράγματα.
- Capítulo 27, εις το οποίον διηγείται ποιος ήτον ο μαστροπέτρος, και ο πύθηκος του, ομού και την κακήν έκβασιν οπού έλαβε το επιχείρημα του Δον κισσότη εις τον πόλεμον οπού έκαμαν τα δύο χωρία αναμεταξύ τους δια το γκάρισμα.
- Capítulo 28, διηγείται κάποια πράγματα οπού λέγει ο πενγαλεί πως όποιος τα διαβάσει θέλει τα καταλάβει αν τα διαβάσει με προσοχήν.
- Capítulo 29, οπού διηγείται την περίφημον τύχην του γοητευμένου καϊκίου.
- Capítulo 30, οπού διηγείται εκείνο οπού εσυνέβη τον Δον κισσότην με μια εύμορφην γυναίκα κυνηγού.
- Capítulo 31, οπού διηγείται πολλά και νόστιμα πράγματα.
- Capítulo 32, οπού διηγείται την απόκρισιν του Δον κισσότη.
- Capítulo 33, οπού διηγείται την νόστιμην ομιλίαν, οπού έκαμεν ο σάντζιο πάντζα με την Δουκίεσαν και με τα κορίτσια της.
- Capítulo 34, οπού διηγείται την μέθοδον οπού αποφάσισαν να πιάσουν δια να γλιτώσουν την ασύγκριτον Δουλτζινίαν.
- Capítulo 35, εις το οποίον ακολουθεί η ελευθερία της γοητείας της Δουλτζινίας, και άλλα θαυμάσια συμβεβηκότη.
- Capítulo 36, εις το οποίον διηγείται την ουδέποτε ακουθείσαν και ουδέποτε εν λογισμοίς ανθρώπων φανείσαν τύχην της ματρονας Δολορίδας της κοντίεσας Τρυφούλδης, ομού κ' ένα γραμμα οπού έστειλεν ο σάντζιος πάντζας εις την γυναίκα του την Τερέξαν.
- Capítulo 37, εις το οποίον ακολουθεί η περίφημος τύχη της ματρονας Δολορίδας.

- Capítulo 38, εις το οποίον διηγείται η ματρώνα Δολόριδα την συμφοράν της.
- Capítulo 39, εις το οποίον η τριφάλδη διηγείται την περιφήμὸν της ιστορίαν.
- Capítulo 40, εις το οποίον διηγείται άλλα πράγματα οπού συντείνουν εις αυτήν την θαυμαστήν ιστορίαν.
- Capítulo 41, οπού διηγείται δια το ξυλάλογον και το τέλος αυτής της μεγάλης τύχης.
- Capítulo 42, οπού διηγείται ταις συμβουλαίς οπού έδωσεν ο Δον κισσότης εις τον σάντζιον πριν να υπάγη εις το γοβέρον, και άλλα πράγματα πολλά στοχαστικά.
- Capítulo 43, δια τας δευτέρας συμβουλάς του Δον κισσότη προς τον σάντζιον.
- Capítulo 44, οπού διηγείται τι λογαίς επήγεν ο σάντζιος πάντζας εις το γοβέρον, και περιγράφει το παράξενον συμβεβηκόσ, οπού εσουνέβη τον δον κισσότην εις το καστέλι.
- Capítulo 45, οπού διηγείται τον τρόπον με τον οποίον ο μέγας σάντζιος εμπήκεν εις το γοβέρον του και τι λογαίς άρχισε να κυβερνά.
- Capítulo 46, οπού διηγείται δια το αμόρι της αλτησιδώρα προς τον Δον κισσότην.
- Capítulo 47, το οποίον περιγράφει τι λογαίς εκυβερνούνταν ο σάντζιος εις το γοβέρον του.
- Capítulo 48, οπού διηγείται εκείνο οπού εσουνέβη Δον κισσότην με την Δόνα ροδριγέζ ματρώναν της Δουκιέσας, κ'άλλα νόστιμα συμβεβηκότα.
- Capítulo 49, εις το οποίον διηγείται εκείνο οπού εσουνέβη τον σάντζιον εις το γοβέρον του.
- Capítulo 50, εις το οποίον φανερώνεται ποιοι ήτον οι γοητευτάι και οι Δήμοι οπού έδειραν τον δον κισσότην και την ματρώναν, ομού και η έκβαση οπού έλαβε το ταξίδι οπού επήγε το γραμμα εις την τερέζα πάντζα την γυναίκαν του σάντζιου.
- Capítulo 51, οπού διηγείται την προκοπήν οπού έκαμεν ο σάντζιος εις το γοβέρον, και άλλα συμβεβηκότα περιεργα, και νόστιμα παμπληθή.
- Capítulo 52, εις το οποίον διηγείται το συμβεβηκόσ της ματρώνας.
- Capítulo 53, οπού διηγείται το τέλος οπού έλαβε το γοβέρον του σάντζιου πάντζας.
- Capítulo 54, οπού διηγείται πράγματα συντείνοντα εις αυτήν την ιστορίαν.

- Capítulo 55, όπου διηγείται εκείνα όπου εσυνέβηκαν τον σάντζιον εις αυτό το ταξίδι.
- Capítulo 56, όπου διηγείται τον αιματώδη και φρικτόν πόλεμον όπου έκαμεν ο Δον κισσότης της μαντζίας με τον υπερέτην του Δούκας τον τόσιλον δια διαφέντευσιν τας θυγατράς της ματρónας Δónας ροδριγέζ.
- Capítulo 57, όπου διηγείται με τι τρόπον εξήτησεν ο Δον κισσότης άδειαν από τον Δούκαν, και εκείνο όπου τον εσυνέβη με την αλτησιδώραν παρακόρην της Δουκίσσας και του Δούκα.
- Capítulo 58, όπου διηγείται τας πολλές τύχας όπου εσυνέβηκαν εις Δον κισσότην μια κατόπι εις την άλλην.
- Capítulo 59, όπου διηγείται την πάρα πολλά παράξενην τύχην όπου εσυνέβη εις τον Δον κισσότην.
- Capítulo 60, όπου διηγείται εκείνο όπου εσυνέβη τον Δον κισσότην πηγαίνωντας εις την Βαρτζελόνα.
- Capítulo 61, όπου διηγείται εκείνο όπου εσυνέβη εις τον Δον κισσότην όταν ήθελε να έμβη μέσα εις την Βαρτζελόνα και άλλα αξιόλογα συμβεβηκότα.
- Capítulo 62, όπου διηγείται την τύχην της γοητευμένης κεφαλής, και άλλαις παγατέλαις όπου δεν εμπόρεσε να κάμη αλλά ο σιδ αχμέτ παρά να ταις διηγηθή.
- Capítulo 63, όπου διηγείται εκείνο όπου εσυνέβη εις τον Δον κισσότην και εις τον σάντζιον οπόταν επήγαν να ιδούν τα κάτεργα.
- Capítulo 64, όπου διηγείται την τύχην όπου ελύπησε τον Δον κισσότην περισσότεραν από όλαις ταις τύχαις όπου τον εσυνέβηκαν.
- Capítulo 65, εις το οποίον φανερώνει ποιος ήτον ο καβελλιέρης της λευκής σελήνης και διηγείται την ελευθερία του Δον γρηγορίου, ομού και άλλα συμβεβηκότα.
- Capítulo 66, όπου διηγείται πράγματα όπου συντείνουν εις αυτήν την ιστορίαν.
- Capítulo 67, όπου διηγείται την απόφασιν όπου έκαμεν ο Δον κισσότης να γίνη βοσκός, και να μείνη εις τους κάμπους εις όπου να ήθελε περάση εκείνος ο χρόνος.
- Capítulo 68, εις το οποίον διηγείται εκείνο όπου εσυνέβη εις τον Δον κισσότην.
- Capítulo 69, όπου διηγείται το πλέον περιεργον και νόστιμον συμβεβηκόσ όπου να εξηγήθη εις αυτήν την ιστορίαν του μεγάλου Δον κισσότη της μαντζίας.

Capítulo 70, όπου διηγείται ότι άλλο τους εσουνέβη εις εκείνο το καστέλι, και άλλα πράγματα αναγκαία εις αυτήν την ιστορίαν.

Capítulo 71, όπου διηγείται εκείνο όπου εσουνέβη τον Δον κισσότην με τον σάντζιον τον οπλοφόρον του πηγαίνωντας εις το χωρίον του.

Capítulo 72, όπου διηγείται με τι τρόπον επήγεν εις το χωρίον του ο Δον κισσότης και ο σάντζιος.

Capítulo 73, όπου διηγείται τους οιωνισμούς όπου έλαβεν ο Δον κισσότης όταν εμβήκεν εις το χωρίον του, και άλλα συμβεβηκότα όπου στολίζουν αυτήν την μεγάλην ιστορίαν.

Capítulo 74, όπου διηγείται με τι τρόπον αρρώστησεν ο Δον κισσότης και την διαθήκην όπου έκαμεν ομού και τον θάνατόν του.

Ofrecemos a continuación algunas pinceladas de la lengua, que será estudiada y analizada en profundidad en posterior publicación.

Los nombres propios van generalmente en minúscula, ya sea de personas, Δόν κισσώτης, Δον ιοβάνης, Δον αλβάρο; de galeras, πρέζα, λούπα; de ciudades, κωνσταντινούπολι, βαρκελόνα, αλιγέρια.

Como sucede en otras traducciones, aparece una fluctuación entre traducción y transcripción; por ejemplo: traduce el título del Marqués de Santa Cruz por μαρκέτης του αγίου σταυρού, pero transcribe el nombre de Barbaroja, παρπαρόσα. El nombre de la galera “La Loba” lo traduce, λούπα, pero el de otra, “La Presa”, lo transcribe, πρέζα. La palabra barbero no la traduce por κουρέας, la transcribe, παρπίερος. A veces da la impresión de que los nombres conocidos los escribe sin transcribir ni traducir: en Cervantes aparece el nombre Modón, que el manuscrito escribe μοθώνη, quizá por ser lugar conocido para el traductor griego. Claro está que todo eso depende de lo que hace el modelo del que se traduce el manuscrito. Da la impresión, como se ha dicho, de que es italiano, por algunos detalles como el citado de λούπα o el del nombre de Don Juan, ιοβάνης, o los términos σουλδάδος, μονέδα, σινιόρα, βαρβέριος, παγατέλας, etc. Por otro lado, las expresiones tales como με είπε, τον έδωκα, parecen denunciar el origen del traductor.

El léxico es el propio de la época:

αγκαλά και = αν καιί

αμή = όμως (...αμή με όλον τούτο...)

ομού και

ένιος (καλός ένιος)

κρήματα = αμαρτήματα
 άσπρα = χρήματα
 μάλαμα = χρυσάφι
 μαντάτα = νέα
 μουφτάς = renegado, también utiliza γυρισμένος
 προυϊάρης = grumete
 οιωνισμός = agüero

Traducción de terminología cervantina:

aventura = τύχη
 juzgado = κριτήριο
 requesón = μυζήθρα
 bachiller = δοτόρ
 dueña = ματρόνα
 venta = οστερία
 ama = δουλεύτρια
 estudiantes = σπουδαίοι

Rasgos gramaticales:

ἦτον
 εὐρα = βρήκα
 είμεσθεν
 πολλά = πολύ, π.χ. πολλά αγαπημένος, πολλά σκληρόκερδος
 όπου = που = ώστε
 ώσάν = σάν
 Desinencia -αις por -ες.
 Uso de εις con locativo.
 Uso de iota suscrita κανένας, κανέμά
 Participio con vocal larga, παιωνώντας, λυώντας.

Aspectos fonéticos (rasgo suscrito en diptongos con iota):

φωτιά
 ματιά
 πάνιο
 σινιόρ / σινιόρα

Los nombres que parece tenían labial sonora fricativa en la lengua fuente, los escribe con un punto encima de la π: πάνιο, παρπαρόσα, παρπέρειος.

Rasgos sintácticos:

με το να... (με το να αργοπόρησε ο Σάντζιλιος...)

ευθύς οπού...

δεν έλειπαν από του να υπάγουν εις την ανυψιάν του....

Para finalizar, presentamos una muestra del comienzo del manuscrito, correspondiente, como se ha dicho, al capítulo 39 del relato del cautivo:

του γενεεράλλημα, αλλά από τα κρήματα των χριστιανών • διότι θέλει ο θεός να δίδει άδειαν να έχωμεν πάντοτε κανέναν τύραννον οπού να μας παιδεύη • ο χαιτή αλείς τέλος πάντων επαραμέρησεν εις την μοθώνην, και ευγάλωντας το στράτευμα εις την ξηράν, εδυνάμωσε το στόμα του λιμώνος, και εστάθη να εκαρτερούσι να γυρίση ο Δον ιοβάνης • εις αυτό το ταξίδι επίασθη το κάτεργον οπού ονομάζετο πρέζα, του οποίου ο καπετάνος ήτον ένας υιός εκείνου του περιφήμου κουρσάρη οπού ονομάζονταν πάρπαρόσα, και τον επίασεν η καπιτάνια της νάπολες, οπού ονομάζετο λούπα, εις την οποία ήτον κυβερνήτης εκείνο το αστροπελέκι του πολέμου • ο πατέρας των σουλδάδων, εκείνος ο πάντοτε νικών, και ουδέποτε νικηθείς ο καλορροϊζικος καπετάνος Δον αλβάρο πάτσθαν, μαρκέτης του αγίου σταυρού, και δεν θέλω να σωπήσω εκείνο οπού εσυνέβη όταν επήρε αυτό το κάτεργον την πρέζαν ...

Con esta exposición hemos pretendido hacer un primer acercamiento al nuevo manuscrito de *Don Quijote de la Mancha* en lengua griega, un testimonio más del interés que la obra de Cervantes despertó muy pronto en ilustrados griegos como Scarlatos Mavrokordatos, quien, a principios del siglo XVIII escribe: «Donchisoiot πολλά γελοιώδης ιστορία, διατί ένας ανόητος υποκρίνεται πως είναι φρόνιμος και φαντάζεται μεγάλα πράγματα, από αυτόν τον χαρακτήρα της φαντασίας πολλοί άνθρωποι μετέχουν... Δεν είναι ανοησία και τρέλα οπού να μην περιγράφεται εις τον βίον του από τούτο ο εφευρετής αυτής της ιστορίας φαίνεται πως να έκαμε μεγάλην σπουδήν εις ταις τρέλαις των ανθρώπων»¹⁷.

Olga OMATOS SÁENZ

Auda. Arrietara 62
Sopelana (Vizcaya)

¹⁷ Cf. C. PAPAOSTEA, «Préoccupations livresques...», p. 8.

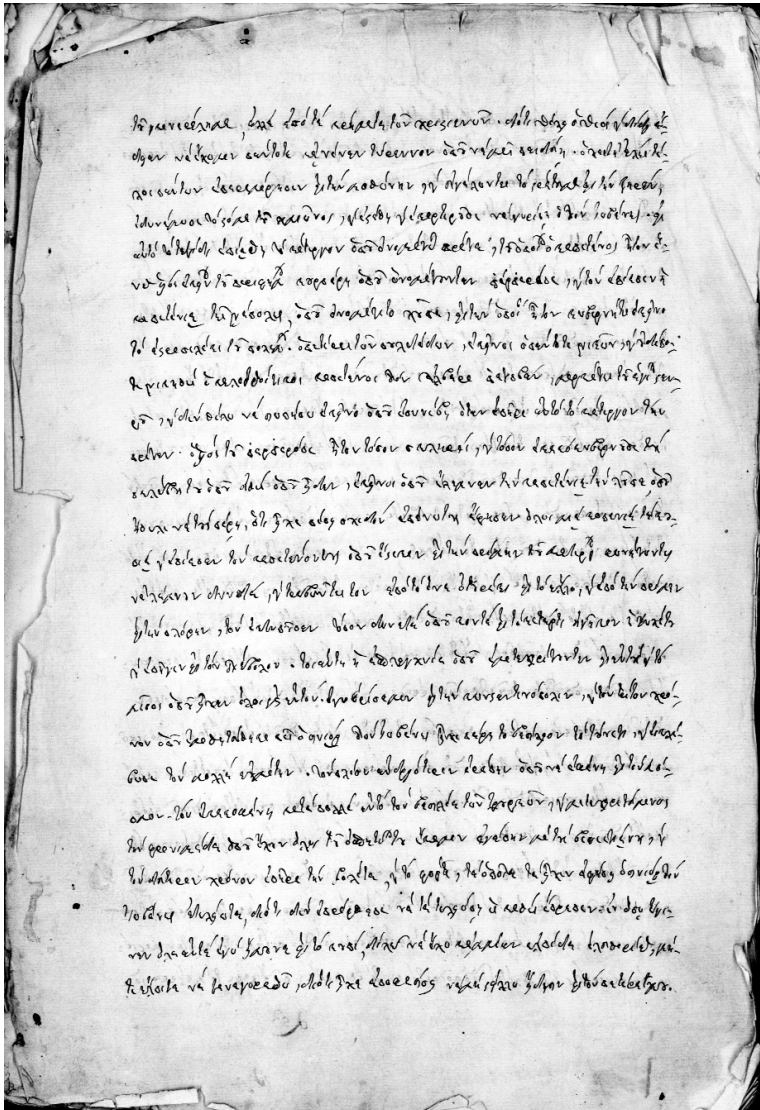

FIG. 1. Primera página del manuscrito acéfalo.

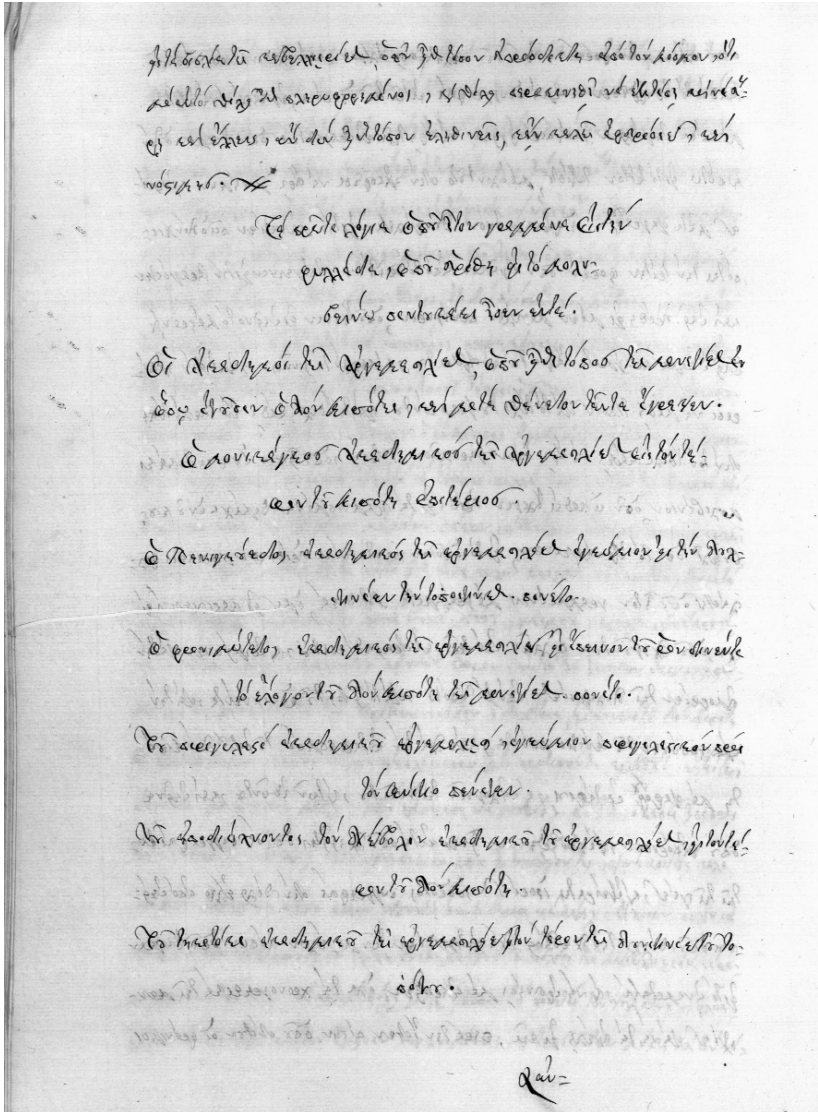

FIG. 2. Final del primer libro.

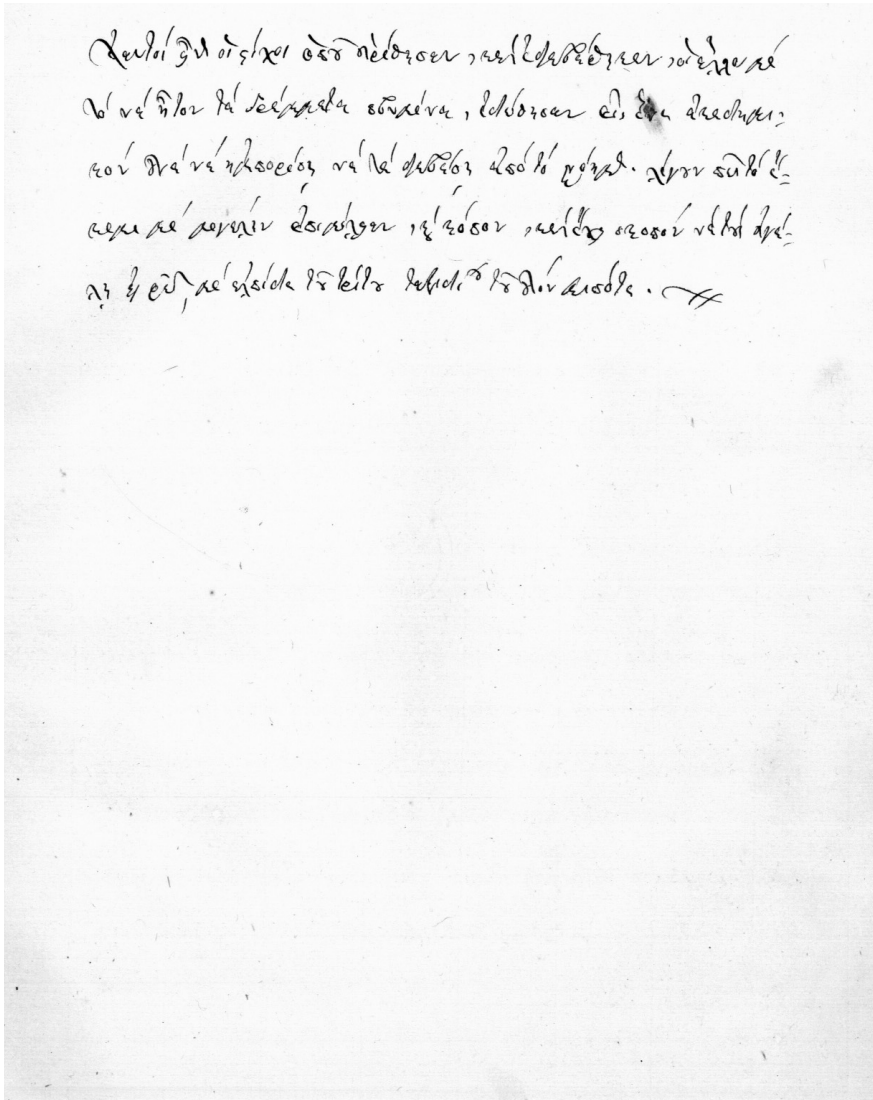

FIG. 2. Final del primer libro (continuación)

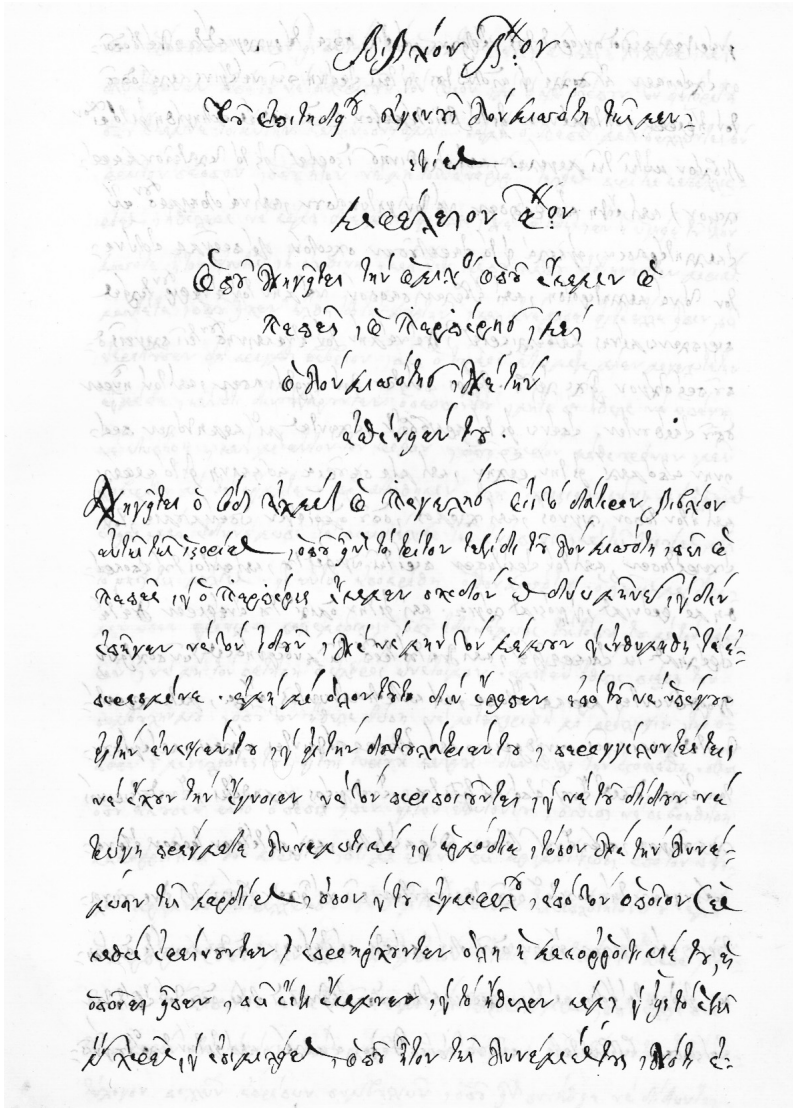

FIG. 3. Comienzo del libro segundo.

guerufi@euskalnet.net